Naše řeč

ROČNÍK XXIII.
ČÍSLO 3.

Vojtěch Kebrle:

Česká jména měsíců, jejich význam a původ.

V době okolo Nového roku přednášel v pražském rozhlase jeden pan redaktor o kalendáři a o změnách během občanského roku. A mezi jiným vykládal také význam českých jmen dvanácti ročních měsíců. V svém výkladu si však někde nevěděl rady, někde se zmýlil a někde i zcela chybil.

Jméno leden vyložil ovšem zcela správně, ale s únorem nevěděl kudy kam, a přec je to jméno právě tak významné jako leden a pro tu dobu, kterou znamená, velmi příhodné. Kdežto leden je měsíc ledu a ovšem i sněhu, jeho nástupce únor znamená už změnu; v únoru bývá již občas obleva, sníh a led polevuje, objeví se mokro, zkrátka ztuhlá posud země *se unoří,* t. j. začíná se nořit ve vodu a bláto. Vždyť se říká: „Na svatého Blažeje napije se skřivan z koleje“, a to je hned na začátku, totiž třetího února. Sloveso *nořiti* a *unořiti* je staré, ale nyní se ho již málo užívá a zachovalo se jen skryto ve rčení „ani slzičky neumořil“ (místo *neunořil).* Dnes místo *nořiti slzy* říkáme spíše *roniti:* slzy se řinou, slzy se roní. Znamená tedy únor měsíc občasné oblevy.

Březen podle výkladu, který jsme slyšeli, je prý měsíc, kdy krávy bývají březí, ale to je asi omyl; březen znamená zajisté dobu, kdy břízy raší a rozvíjejí své lupínky, právě tak jako duben je měsíc, kdy se duby odívají listím. Že květen je doba květů, netřeba vykládati, ale že by měsíc červen a červenec byly dostaly jméno od nějakých červů, není pravdě podobno. Ovšem barva červená byla kdysi dávno nazvána podle nějakých červů, zrovna tak jako zelená podle zelí a zelin vůbec. Avšak jméno měsíce *červen* a *červenec* dáno bylo oné době, kdy se plody třešní a višní, jahod, malin, rybízu a podobných rostlin zprvu začínají červenat a pak bývají už červené. Tak

je věru třeba rozuměti jménům *červen* a *červenec*. V starší době bývala spolu dokonce zaměňována, takže červenec býval měsíc v roce šestý a červen sedmý; snad k tomu přispěla také latinská jména těchto dvou měsíců, Junius a Julius, která jsouce si zvukem podobna a vedle sebe položena často se pletla a jedno s druhým se mátlo.

Srpen jest ovšem měsíc žní a dostal toto jméno za oněch časů, kdy se žínalo srpem. Ale že by měsíc září byl nazván tak proto, že v tu dobu obyčejně slunce mile září, v době tak zvaného babího léta, to je výklad naprosto chybný. Jméno měsíce září má týž kořen jako jméno *říjen* (t. j. odvozuje se od říjení neboli od říje vysoké zvěře. Říjení bývá arci v měsíci říjnu, ale počíná se už v měsíci září, kdy někteří jeleni už *zaříjí*, počnou občas říti, t. j. řváti. Slyšel jsem jednou od starého myslivce, že se v polovici září začíná *říven*.

Jméno měsíce listopadu nepotřebuje výkladu; v té době i poslední listí padá se stromů. Jméno prosinec bylo v uvedené přednášce vyloženo správně, že pochází od prosa, vlastně od prosné kaše, která za starých časů, kdy snad ještě nebylo rozšířeno jedení bramborů, bývala nejčastějším pokrmem lidu. Výklady jiné, jako od proseb adventních anebo od prasat změnou tvaru „prasinec“ v „prosinec“, jsou nesprávné a zhola nemožné.

Když jsme tak uzavřeli kruh dvanácti měsíců, vidíme z jejich českých jmen, jak náš lid nebo řekněme raději jedinci vynikající mezi ním krásně jimi vystihli úkazy a postupný život v přírodě: od ledu k oblevě, od rašení bříz a dubů ke květům, od červenajících se a červených plodů až ke žním obilí, od zařvání zvěře k říjení, od opadávání listí k chudé potravě v zapadlých chýších.

Jaký to krásný koloběh přírody, krásnější věru než onen báječný zvěrokruh dvanáctera souhvězdí na noční obloze, kruh opravdu hodný štětce Mánesova, avšak dvanácte obrazů vynikajících nad jeho památný orloj tím, že se nám představují každého dne a každého měsíce živě v živé řeči.

*

K tomuto výkladu poznamenáváme:

1. Jméno *června* nelze dobře odvoditi od červené barvy, protože bychom pak musili mluviti o *červenu*, ne *červnu*. Červen nemůže býti nic jiného než „červný měsíc“, jako je leden „měsíc ledný“, květen „měsíc květný“ atd. Ani polské znění tohoto slova (czerwiec) nemůžeme se slovem „červený“ nijak srov-

nati. Je ovšem sporné, o jaké červy tu jde. Miklosich myslil na červce sbíraného starými Slovany (a dosud se prý sbírá na Mazovsku) a užívaného k barvení. Polský badatel J. Rostafiński vykládá *červen* jako měsíc včelího plodu. Bernekrův slovník se vyslovuje pro včely, Erich Hofmann v článku „Kultur und Sprachgeist in den Monatsnamen" (Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung 59, 1932, 141) zase pro červce.

2. Zajímavý je poměr jmen *červen* a *červenec*. Jméno června znamenalo kdysi dobu mnohem delší. Když se potom stará jména přizpůsobovala dělení na dvanáct měsíců (to se dálo velmi rozmanitým způsobem u rozličných národů slovanských), byl starý červen rozlišen na červny dva (ba i tři; v Cerroniho kodexu se jmenuje: *črven menší,* t. j. květen, *črven veliký,* t. j. červen, a *črven,* t. j. červenec). Tyto dva červny byly rozlišovány jako červen první a druhý, malý nebo menší a velký, potom jako červen a červenec; to se konečně ustálilo.

3. K poměru jména *září* a *října* máme zajímavou obdobu v staročeském jménu „záčerven" (v latinském breviáři v pražské universitní knihovně, Měs. B), které znamená červen (proti „červnu", t. j. červenci).

4. Jméno *prosince* je nejasné. Žádný z dosavadních výkladů plně neuspokojuje (podle prosné kaše by to jméno znělo spíše „prosnec"; ale měsíce se jmenují podle přírodních jevů a podle zemědělských prací, ne podle pokrmů). Někdy se jméno *prosince* uvádí v souvislost s příd. jménem *siný* a hledá se v něm smysl „zimní polojas".

Jaroslav Průšek:

Jak přepisovat japonská slova do češtiny.

Při sestavování české učebnice japonštiny bylo nutno rozhodnouti otázku, jak přepisovat japonská slova pro potřeby českých čtenářů. Bylo jasné, že tuto otázku nelze rozhodovati jen vzhledem k potřebám učebnice, nýbrž že je nutno přihlížeti k zájmům obecnějším a vyhledati způsob, který by vyhovoval i překladatelům, zeměpiscům, novinářům, hospodářům a pod., zkrátka všem těm, kteří budou nuceni užívati v češtině japonských slov. Je sice možno, aby se v učebnici jazyka užívalo předpisu odlišného od přepisu běžně užívaného, zvláště bude-li nový systém vyjadřovati cizí zvuky dokonaleji a lépe vyhovovati potřebám mluvnického výkladu; ale na druhé straně nelze přehlédnouti,

že u jazyků nám vzdálených vždy je nebezpečí, že v jejich přepisech v praxi zavládne zmatek, nebude-li tu přesného vodítka a návodu, jak tyto jazyky vyjadřovati naším písmem. S obecného hlediska je tedy výhodné, aby takovým vodítkem byla učebnice onoho jazyka, která by předešla tvoření libovolných a neuspokojujících přepisů.

Tento zřetel na praxi není nijak nedůležitý. I u jazyka, jehož fonetický systém je poměrně jednoduchý, jako u japonštiny, vyskytují se u nás již dva přepisy naprosto odlišné. Jeden z těchto přepisů se k nám dostal z Ruska, kdežto druhý je přejímán ze západu z angličtiny a francouzštiny. Rozdíly mezi nimi jsou tak veliké, že čtenář nepozná totožnost slova vyjádřeného podle těchto dvou systémů. Jak se má na př. domyslit, že Huzi je totéž jako Fudži? Zvláštní význam to má pro překladatele. Vedle překladatelů znalých japonštiny budou vždy mnozí, kteří převádějí japonské věci do češtiny z jazyků cizích, na př. z angličtiny nebo z ruštiny a pod. Nebude-li překladatel mít nějaké vodítko, bude si vždy více nebo méně dokonale přizpůsobovati přepis originálu a vznikne tu zmatek. Mnohdy na jediné stránce novin můžeme rozlišiti zprávy přicházející z rozmanitých pramenů. Česká učebnice japonštiny musí sloužiti i těmto potřebám a napomáhati k jednotnému a správnému vyjadřování japonských slov v našem jazyce.

Problém, který bylo při japonštině třeba rozřešiti, je v podstatě tentýž, jaký se naskytuje při přepisu většiny orientálních jazyků, užívajících písma svou stavbou odlišného od našeho. Je tedy nutno vyhledati zásady, jichž by se užilo i při přepise jiných podobných jazyků, ovšem se změnami potřebnými podle charakteru příslušného jazyka. V podstatě zní otázka takto: Máme užívati beze všech změn přepisu nejobvyklejšího ve velikých evropských jazycích (a v kterém z nich) nebo máme takový systém přizpůsobiti zvyklostem našeho jazyka a pravopisu? Nebo snad máme konečně vypracovati vlastní originální systém, neohlížejíce se na dosavadní přepisové systémy jiných jazyků? Již zde můžeme odpověděti na tuto poslední otázku záporně. Většina z nás se setká se slovy orientálních jazyků jen v evropských přepisech, a je tedy obecně důležitější znáti poměr mezi těmito přepisy a češtinou než fonetiku původního jazyka. Budeme také vždy odkázáni na cizí příručky, na př. slovníky a pod., a proto náš přepis nesmí býti příliš vzdálen od přepisů obvyklých ve velikých jazycích světa. Máme tedy snad užívati beze změny přepisů cizích? I na tuto otázku musí-

me odpovědět záporně. Dříve však, než vyložíme důvody tohoto stanoviska, přihlédněme k úkolu a původu takových přepisů.

U jazyků užívajících písma hláskového přestává úkol přepisu v podstatě na dosazení našich písmen na místa písmen cizích, eventuálně na vyjádření písmen nebo zvuků nevyskytujících se v našem jazyce. U písma, které je stavěno podle jiných zásad, které tedy není hláskové, je tento úkol mnohem složitější. Tak Japonci vedle čínských znaků (logografů), užívaných v japonštině v podstatě pojmově (ideograficky), mají ještě vlastní písmo slabičné. V tomto písmu jednotlivá písmena nevyjadřují hlásky, nýbrž celé krátké, otevřené slabiky, jako *ka, su, te* a pod. Podobně i pět samohlásek se vyjadřuje zvláštními značkami, tvoří-li samostatné slabiky. Jediná souhláska, která může slabiku uzavírat, totiž *m,* má také samostatné písmeno. Celkem má toto písmo 48 značek, jimiž je možno dobře vyjádřit všechny možné krátké slabiky japonského jazyka. Mnohem složitější je vyjadřování slabik dlouhých, na př. *ká, sá, tó,* a slabik vyskytujících se v slovech vypůjčených z čínštiny, na př. *ča, kjo, mja* a pod. Takové slabiky mohou Japonci vyjádřiti toliko složitým skládáním původních písmen. Na př. *ka* píší *kaa, kaha;* slabiky *kijau, kijou, keu* a *kefu* se čtou všechny *kjo* a pod.

Snadno bychom mohli vyjádřit a napodobit japonský pravopis u krátkých slabik. Stačí, dosadíme-li za japonskou značku jedno nebo dvě písmena latinská. Nemůžeme však následovati japonského pravopisu ve způsobu psaní slabik dlouhých a slabik čínského původu. Už proto ne, že v mnohých případech nejde ani o historický pravopis, nýbrž jen o nedokonalé fonetické vyjadřování slabik, pro něž písmo nemělo zvláštních značek. Proto se také všechny evropské přepisy řídí japonským pravopisem ve vyjadřování slabik krátkých, kdežto dlouhé a čínské slabiky píší čistě foneticky. To znamená, že z evropského přepisu v mnohých případech nemůžeme zrekonstruovati původní pravopis japonský.

Nepřihlížíme-li k přepisu španělsko-latinskému, kterého užívali v 16. stol. jesuité, jsou dnes běžné dva způsoby psaní japonských slov latinkou. Starší z nich bývá nazýván systémem Hepburnovým, poněvadž ho po prvé užil v japonsko-anglickém slovníku tento autor. Byl to systém vypracovaný sborem japonských a anglických učenců na sklonku minulého století. Základní jeho rysy jsou ty, že se samohlásky píší jako v italštině (a tedy podobně jako v češtině), kdežto souhlásky se píší po

PŘEHLED JAPONSKÝCH SLABIK A JEJICH VYJÁDŘENÍ V ROZLIČNÝCH PŘEPISECH.

H značí přepis Hepburnův, Č český přepis a J přepis japonský, navrhovaný společností Romadžikai. České a japonské znění je uvedeno, jen odchyluje-li se od systému Hepburnova. ň značí někdy.

	Řada samohlásek			Řada K			Řada S			Řada T			Řada N			Řada H			Řada M			Řada Y			Řada R			Řada W			Koncové
	H	Č	J	H	Č	J	H	Č	J	H	Č	J	H	Č	J	H	Č	J	H	Č	J	H	Č	J	H	Č	J	H	Č	J	
I.	a			ka			sa			ta			na			ha ň : wa		ha	ma			ya	ja		ra			wa			
I.	i			ki			shi	ši	si	chi	či	ťi	ni			hi			mi						ri			wi			
I.	u			ku			su			tsu	cu	tu	nu			fu		hu	mu			yu	ju		ru						n
I.	e			ke			se			te			ne			he			me						re			we			
I.	o			ko			so			to			no			ho			mo			yo	jo		ro			wo			
II.				ga			za			da						ba, pa															
II.				gi			ji	dži	zi	ji	dži	di				bi, pi															
II.				gu			zu			zu		du				bu, pu															
II.				ge			ze			de						be, pe															
II.				go			zo			do						bo, po															
III.				kya	kja		sha	ša	sya	cha	ča	tya	nya	nja		hya	hja		mya	mja					rya	rja					
III.				kyu	kju		shu	šu	syu	chu	ču	tyu	nyo	nju		hyu	hju		myu	mju					ryu	rju					
III.				kyo	kjo		sho	šo	syo	cho	čo	tyo	nyu	njo		hyo	hjo		myo	mjo					ryo	rjo					
IV.				gya	gja		ja	dža	zya	[ja]	[dža]	dya				bya pya	bja pja														
IV.				gyu	gju		ju	džu	zyu	[ju]	[džu]	dyu				byu pyu	bju pju														
IV.				gyo	gjo		jo	džo	zyo	[jo]	[džo]	dyo				byo pyo	bjo pjo														

I. Slabiky základní vyjádřené jednoduchými značkami jap. písma.
II. Slabiky nigorované „zkalené“, v nichž se neznělá souhláska změnila v odpovídající znělou. Japonci je vyjadřují značkami pro odpovídající slabiky neznělé a přidávají na pravou stranu značky dvě čárky ״ nebo kroužek o.
III. Slabiky složené, vyskytující se v slovech vypůjčených z čínštiny a vyjadřované vkládáním jednoduchých značek.
VI. Tytéž slabiky nigorované. K první slabice se připojují čárky nebo kroužek jako u II.

anglickém způsobu, tedy *š* jako *sh*, *č* jako *ch*, *dž* jako *j* a pod. Pro svou jednoduchost byl tento systém přijat i ve Francii a Německu, ačkoliv byl vytvořen pro potřeby národů anglosaských.

V posledních dobách vznikl v Japonsku odpor proti tomuto systému hlavně z důvodů nacionalistických. Společnost Romadžikai, která usiluje o obecné zavedení latinky místo starého japonského písma, obrátila se proti tomuto „anglickému" systému a vytvořila svůj vlastní, čistě japonský systém. Hlavní snahou tohoto nového systému je vyjádřiti dokonaleji a důsledněji kombinace jedné souhlásky s příslušnými samohláskami. Tak v řadě *t* (viz tabulku) se píše *tu*, ačkoli Japonci vyslovují tuto slabiku *cu*. Podobně píší *si*, vyslovované *ši*; *hu*, vyslovované *fu*. Bylo by možno hájiti tento způsob psaní, protože se v mnohých tvarech mluvnických najednou objevuje souhláska původní. Jeho slabost je ve způsobu psaní čínských slabik. Tam má dvě řady slabik, na př. *dya* a *zya*, jejichž výslovnost je naprosto stejná. Tento způsob přepisu však přece jen nevystihuje různá psaní takových slabik v japonském písmě, ale velmi ztěžuje užívání tohoto přepisu. Kdy máme psáti slabiku *dža* jako *dya* a kdy jako *zya?* Kdyby Japonci odložili své složité písmo a zavedli latinku, nebylo by důvodu, proč bychom měli odmítat jakýkoli jejich pravopis. Zatím se však tak nestalo a nevidíme důvodu, proč by Evropané měli zavésti systém složitější a cizí jejich zvyklostem místo systému jednoduššího. Rázněji můžeme vyjádřiti toto stanovisko tak, že za dnešního stavu věcí je otázka přepisu japonských slov latinkou otázkou toliko evropskou, a nikoli japonskou. Proto také tento systém přes jisté sympatie evropských a amerických učenců nepronikl nikde v praxi, vyjímajíc Rusko; odtamtud se dostává k nám. V slovnících, učebnicích a vědeckých i populárních spisech Západu se dosud užívá výhradně systému Hepburnova. I pro nás jedině systém Hepburnův může býti východiskem. Máme však tento systém počešťovati?

Praxe rozhodla vesměs pro počešťování. V překladech, novinách, naučných příručkách se píše *š* místo *sh*, *č* místo *ch*, *dž* místo *j*, *j* místo *y* a *c* místo *ts*. Píšeme na př. *Cušima* místo *Tsushima*, *Modži* místo *Moji* a pod. Máme si však počínati tak i v učebnici japonštiny? Myslím, že ano. Hlavní námitka je, že odchylky od systému užívaného v západních jazycích ztěžují užívání slovníků a jiných příruček psaných v těchto jazycích. Jednotný, mezinárodní systém přepisu je jistě výhodný, ale tento ideální požadavek nezabránil, aby na př. u čínštiny ne-

vznikly rozmanité národní systémy přepisů: anglický, francouzský, německý a ruský. Potřeby příslušného jazyka byly vždy silnější než zřetel na jednotu. Proniklo tu správné vědomí, že přepis není jen otázkou mezinárodní vědy, ale že jeho úkolem je především, aby umožnil příslušníkům jisté národní skupiny vyjadřovati co možná správně a snadno slova jazyka psaného písmem jim neznámým.

Stejně silný je i důvod pedagogický. Důležitější a základnější požadavek je, aby se studující spíše naučil správné výslovnosti cizího jazyka a vštípil si ji do paměti, než aby dovedl užívati cizích příruček. Úkol tento bude pro něho jistě snadnější, bude-li míti před sebou symboly známé, nikoli neznámé. Ostatně odchylky od původního systému jsou tak malé, že pohled na srovnávací tabulku stačí, aby si čtenář uvědomil rozdíly obou systémů. Moje vlastní praxe, při níž jsem nejprve při vyučování japonštině a čínštině užíval přepisu anglického, ukázala, jaké potíže mají žáci i znalí angličtiny, jsou-li nuceni užívat cizího systému.

Mohlo by se ještě namítnouti, že naše písmena nevyjadřují dokonale zvuky japonské. Naše *š* není *š* japonské, podobně je rozdíl mezi naším *c* a japonským. Ale ani anglický přepis nevystihuje lépe tyto fonetické odchylky. A je lépe užívati známých symbolů a vysvětliti zvláštnosti jejich výslovnosti než pracovati se systémem zcela cizím. Mimo to, bude-li čísti člověk naprosto neznalý japonštiny nějaký text, přepsaný českým přepisem, porozumí mu Japonec zcela dobře, i když se mu někde bude zdáti výslovnost cizí. A sotva můžeme od nějakého přepisu očekávati více. Vždy je a zůstane pouhou pomůckou pro lidi neznající původní jazyk.

Antonín Opravil:

Jak se ujal název *výsadek*.

Ve Vojenských rozhledech čís. 1/1936, str. 174 n. byl otištěn poučný článek „Letecké desanty". Jeho autor, PhDr. F. Kurfürst, napsal v úvodě k němu: „Desantem se rozuměla až dosud operace válečného loďstva a vojsk pozemních, jejímž účelem bylo vysazení vlastních nepřátelských sil na nepřátelském pobřeží. Takový desant provedli na př. Spojenci r. 1915 v Dardanelách. To je desant námořní. Mohou být i jiné desanty, jako náš odvážný desant na jezeře Bajkalském roku 1918, a dokonce

i desanty říční na širokých vodních tocích. Netušený rozvoj letectva dovoluje, že můžeme mluvit i o desantu leteckém." V poznámce pod čarou pak uvedl: »Slova desant je tu užito pro jeho stručnost a proto, že se hodí pro všechny druhy této operace, ať jde o vysazení z lodi na pobřeží nebo o vysazení z letadel. Užít výrazu „vyložení vojska" není dobře možno, ježto je to výraz příliš široký a neurčitý. „Vysazení vojska" je sice termín přiléhavější a je ho místy v článku užito, ale doslovně to znamená jen jeden způsob leteckého desantu, t. j. vysazení vojsk z přistalých letadel. Z těchto důvodů a pro stručnost dána zatím přednost termínu desant, kterého dosud užívali Rusové, přizpůsobivše francouzský a anglický termín, odvozený od descendere, t. j. sestoupiti. Termínu „debarkace" může býti použito jen o skutečném vysazení vojska z lodi, a tu ovšem nám stačí naše české „vysazení z lodi". Ve chvíli, kdy článek dáváme do tisku, dovídáme se, že se pro desant navrhuje jednak „snůška" nebo „snáška", jednak „výsadka" i „vysádka"; o obou posledních výrazech platí totéž, co bylo řečeno výše o „vysazení vojsk", a to v míře ještě zvýšené, neboť Rusové užívají termínu „vysadka" skutečně jen o vysazení vojsk z přistalých letadel. Co se týče pojmenování „snůška" nebo „snáška", mají oba termíny též tu přednost, že jsou stručné a že není třeba přidávat k nim přídavné jméno jako u jiných navrhovaných termínů; není třeba říkat letecká snůška nebo snáška, stačí samo substantivum.«

K této poznámce připojila redakce uvedeného vojenského měsíčníku návrh, v němž byl doporučen pro takové vojenské podniky název *letecký výsadek* (množ. č. *výsadky*) a v němž zároveň bylo podotčeno, že se tvarem i významem blíží slovu ruskému a že jde jen o to, zvyknout mu.

Co asi vedlo pisatele onoho návrhu k zavedení slova *výsadek?* Hlavně úsilí, mít za poruštěné francouzské slovo desant [десант, franc. descente (desant), angl. však descent (vysl. dysènt)] výstižné slovo české dříve, než se ono přizpůsobené cizí slovo octne v některém slovníku jazyka českého. Proto si napřed uvědomil, že účelem bojového podniku zvaného do té doby „letecký desant" je vysadit v týle nepřátelském buď vlastní jednotlivce nebo menší jednotky, zejména zákopnické, k úkolům záškodnickým, zpravodajským a p., anebo větší jednotky pozemního vojska s úkoly bojovými i s příslušnými bojovými prostředky a že ono vysazení lze uskutečnit buď po přistání letounů, nebo seskoky jednotlivců, hlídek , jednotek (spuštěním materiálu a zbraní) padáky s letounů letících; poté zahrnul do

pojmu, o který šlo, jak vysazení z přistalých letounů, tak vysazení z letících letounů s použitím padáků; a konečně začal uvažovat o novém českém názvu, kterým by cizí „desant“ dobře překřtil. Sloveso „vysaditi“ i ruské slovo „vysadka“ tu bylo, běželo o příponu. I zvolil příponu *-ek,* protože se jí od sloves, zpravidla dokonavých, tvoří i podstatná jména znamenající ne děj, nýbrž jeho výsledek, a hledal obdoby. Našel jich spoustu, na př. doplatek (= co je doplaceno), přístavek (= co je přistaveno i přistavěno), výkrojek (= něco vykrojeného), výlupek (= něco vyloupnutého), výňatek (= co je vyňato z knihy), výrobek (= vyrobený předmět), a tak připadl i na tvar *výsadek* (= to, co je vysazeno). Rozhodl se tedy přes to, že našel v Kottově Česko-německém slovníku pod heslem výsada, výsadka (zast. výsad) totéž slovo také ve významu „výběžek“ s doklady z Šafaříka a Palackého, vypustit slovo *výsadek* jako balónek na zkoušku v redakční poznámce onoho vojenského odborného časopisu a potom tři léta sledoval vojenské písemnictví, aby zjistil, který z navrhovaných výrazů zvítězí. A přesvědčil se nade vši pochybnost, že jsme přivykli výrazu *letecký výsadek* úplně, neboť se bez hluku ujal a rozšířil ve vojenské mluvě vůbec. Žije a myslím, že může být zařaděn do slovníku jazyka českého právě tak, jako do něho přišlo mnoho jiných nových domácích vojenských slov, která nejen z nezbytné potřeby, ale i z velké lásky k čistému jazyku razili a zavedli naši vojáci.

Dr. Josef Šmahel:

Výraz *nebíčkovat* v myslivecké mluvě.

Pan odb. učitel Jos. Königsmark z Rokycan otiskl v loňském ročníku Naší řeči (XXII, str. 222) dotaz, zná-li někdo ze čtenářů výraz *nebíčkovat* o postřelené koroptvi. »Koroptev postřelená „na měkko“ letí prudce do výše a potom spadne jako kámen. Myslivci o onom prudkém letu vzhůru říkají, že koroptev nebíčkuje« (l. c.). Redakce Naší řeči k dotazu připomíná: „Sloveso *nebíčkovati* (něm. himmeln) známe posud jen ze slovníku Jos. Franty-Šumavského a z Kotta, jenž ovšem jen přejímá výklad Šumavského.“

Běží o tento zjev: Koroptev smrtelně poraněná, nejčastěji do plic, 1. letí prudce a hodně kolmo do značné výše, 2. v nejvyšším bodě se zadusí krví a pak 3. padá zhaslá bezvládně

k zemi jako kámen. Nejběžnější a vžité výrazy pro tento zjev jsou v myslivecké mluvě *vyvěžit* nebo *dělat korouhvičku.*

Jako starý nimrod zajímal jsem se o termín *nebíčkovat.* Pochyboval jsem hned, že dojde do Naší řeči mnoho odpovědí, protože jsem sám nikde v mysliveckých časopisech a knihách tento výraz nečetl, ačkoli jsem hodně mysliveckou literaturu čítal, a také jsem jej nikdy neslyšel. Obrátil jsem se proto s dotazem na náš nejrozšířenější myslivecký časopis Stráž myslivosti (r. XVI, 1938, str. 398), orgán to Ústřední jednoty myslivecké, jehož vedoucím redaktorem je češtinář a gymn. ředitel Jaroslav Svoboda v Prostějově. Pochyboval jsem i tu o hojnosti odpovědí na svůj dotaz. A skutečně se přihlásily z četné obce nimrodské, k příspěvkům, debatě i polemice vždy pohotové, jen tři hlasy. Profesor vysoké školy zemědělské v Brně a předseda Ústř. jednoty myslivecké, ing. Ant. Dyk, odpovídá hned za mým dotazem, že slovo *nebíčkovat* slyšel častěji jako doslovný překlad z něm. himmeln. Přimlouvá se za to, že bychom tohoto slova měli přes to užívat, poněvadž je pěkné a výstižnější než *vyvěžit* a *dělat korouhvičku* (Stráž myslivosti 399). — Naproti tomu odmítá tento název v soukromém dopise p. Kar. Schrötter z Rokytnice v Orlických horách, 62letý příslušník staré myslivecké rodiny, jako neznámý a nepřiléhavý překlad z němčiny. Uvádí i jiné názvy: *andělíčkovat* a *fangličkovat,* což je ovšem stejné jako *dělat korouhvičku.* — Rozhorleně a ironicky výraz *nebíčkovat* odmítá rovněž v soukromém dopise i p. Rud. Lasák, stát. lesní v Chustu. Zdá se mu nečeský a směšný.

Podal jsem pro jistotu do téhož časopisu (str. 510) resumé svého pátrání, zda se snad dodatečně neozve některý nimrod se svým příspěvkem, ale nedošla už žádná odpověď. Soudím tedy z chudoby odpovědí na svůj dotaz a z toho, že dva myslivci ze tří název *nebíčkovat* zamítají, snad správně, že je to termín knižní, skoro neznámý v širší obci nimrodské a že je snad zbytečné jej zavádět jako překlad z němčiny, i když mně samému se zdá přiléhavý a poetický.

Uvádím ještě jiný výraz pro tento jev. Dr. Jaroslav Mellan v pěkném feuilletonu „Chvála loveckého psa“ (Nár. listy 15/9 1938, č. 253) píše: „Bažant, jehož plíce byly střelbou poraněny, vede si zcela obdobně jako koroptev, dělaje t. zv. panáka. Na zemi dopadne již mrtvý.“

Máme tu tedy pro jeden jev hned názvů několik: vyvěžit, dělat korouhvičku (= fangličkovat), dělat panáka, andělíčko-

vat a nebíčkovat. Je v tom viděti dosti velkou pestrost a rozmanitost obrazivosti, jak se chápe týž jev, resp. jeho fáze. Při tom posledních pět názvů zachycuje první fázi jevu, kdy koroptev letí prudce do výše, výraz „vyvěžit“ vystihuje fázi druhou, kdy koroptev „vyvěžujíc“ současně „zhasíná“.

Přes to myslím, že jsou nejrozšířenější názvy *vyvěžit* a *dělat korouhvičku* a že zavádět jiná slova je zbytečné komplikování naší mluvy myslivecké, zejména běží-li při tom o pouhé překlady z němčiny.

Jiří Haller:

Poznámky k Příručnímu slovníku jazyka českého.

(Viz NŘ. XXII, 1938, 266 n.)

O spojce *i* praví PS., že spojuje v kladných větách souřadné větné části nebo kladné věty; spojení spojkou *i* je těsnější než spojení spojkou *a*, a proto tak bývají spojovány výrazy, které vyjadřují představy vnitřně spolu nějak souvisící nebo navzájem se doplňující. V záporných větách je pravidlem spojka *ani* místo spojky *i;* jen archaisticky bývá spojka *i* také ve větě záporné, na př.: Nedej zahynouti nám i budoucím. Vedle toho mívá spojka *i* též význam vytýkací nebo zdůrazňovací, stupňovací, často ve spojení *ano i, ba i, dokonce i;* také v tomto významu stává ve větách záporných místo ní spojka *ani.* Dále vyjadřuje spojka *i* význam připouštěcí *(třebas i, i když, i kdyby, byť i* a pod.) nebo uvádí věty vyjadřující následek, důsledek toho, co předcházelo, a má smysl „tedy, proto“, na př.: Vtom slyší venku koňský dupot. I myslí si: Kdopak to asi k nám zabloudil? (Němcová.) Konečně mívá spojka *i* také platnost citoslovce a uvádí věty vyjadřující jisté hnutí mysli, na př.: I hleďme, hleďme Němečka! (Rais.) I to aby čert vzal takové cestování! (Stroupežnický.) I bodejž tě sršeň sám —! (Erben.)

Citoslovce vyjadřující hlas osla se píše *ia, iá* nebo *ija, ijá;* vyskytuje se dokonce, arci řídce, i sloveso *iakati* s významem „křičeti ia“ (PS. je dokládá z Heyduka). U hesla *iamb* odkazuje PS. na heslo psané s *j, jambus* (je uvedeno dále s. v. *jamb).* Podst. jméno *idea* se skloňuje podle vzoru *žena* (kromě 3. a 6. p. jedn. č. a 2. p. mn. č.) a má tyto tvary: v jedn. č. 1. p. *idea,* 2. p. *idey,* 4. p. *ideu,* 5. p. *ideo,* 7. p. *ideou;* v množ. č. 1. a 4. *idey,*

3. p. *ideám,* 6. p. *ideách,* 7. p. *ideami;* anebo podle vzoru *duše* (kromě 1. a 5. p. jedn. č.) a píše buď s *j,* nebo bez něho: v jedn. č. 2. pád *ideje,* 3. a 6. p. *idei, ideji,* 4. p. *ideji,* 7. p. *idejí;* v množ. č. 1. a 4. p. *ideje,* 2. p. *ideí, idejí,* 3. p. *idejím,* 6. p. *idejích,* 7. p. *idejemi.* Pravidla čes. pravopisu dosud psala *j* toliko před *e* (v tvaru *ideje),* kdežto jinak doporučovala tvary bez něho (*idei, ideí*) a v množ. č. v 3., 6. a 7. pádě uváděla jen tvary podle vzoru *žena.* Podst. jméno *idealista* (v mn. č. *idealisté*) má vedle sebe řidší druhotvar *idealist* (2. p. *idealista*).

Slova složená s latinskou předponou *il-* píše PS. dvojím způsobem: buďto zachovává původní pravopis a píše dvě *l* (illace, illát, illegalita, illegální, illegálnost, illegimita, illegitimní, illegitimnost, illiberalita, illiberální, illikvidní, illimitovaný, illiterární, illogický, illogičnost, illoyální, illuminát, illuminátský, illuminismus, illusijní), anebo skupinu *ll* zjednodušuje (iluminace, iluminační, iluminátor, iluminovati, iluse, ilusionik, ilusionismus, ilusionista, ilusonistický, ilusivní, ilusivnost, ilusorní, ilustrace, ilustrační, ilustrátor, ilustrovati). Slova *Illyr, illyrský, illyrismus* se píší se dvěma *l.* Podobně se píší také slova latinského původu s předponou *im-:* buďto způsobem původním (immaterialismus, immateriální, immediátní, immerse, immersní, immoralismus, immoralista, immoralita, immorální, immorálnost), nebo se zjednodušenou skupinou dvou *mm* (imakulátní, imanentistický, imanentní, imatrikulace, imatrikulovati, imigrace, imigrační, imigrant, imobilární, imobilie, imobilisace, imobilisovati, imobilní, imobilnost, imortela, imortelka, imunisace, imunisovati, imunita, imunitní, imunní a pod.). Zato předpona *in-* zůstává i před *n,* na př. innervace, innervační, innervovati, innovace.

Slovo *inclusive* (inklusive) se překládá výrazem „v to počítaje." Francouzský název *interiér* (vnitřní zařízení bytu, budovy; vnitřek) píše PS. ve shodě s obecnou výslovností.*) Název vojenského vysloužilce zní *invalid* (2. p. invalida) nebo *invalida* (2. p. invalidy); 1. p. mn. č. je v obou případech *invalidi.* Jména latinského (nebo románského) původu s předponou *ir-* zachovávají zpravidla dvojí *r* (irracionalismus, irracionalista, irracionální atd.; irradiace, irrealismus, irrealista, irreální atd., irreducibilní, irregularita, irregulární, irrelevantní, irreligiosita, irresolutní, irreversibilita, irritabilita, irritace, irritační atd.);

---

*) Označení *intérieur,* které se vyskytuje v pražských módních síních a pod., bylo by ovšem třeba vyslovovat po francouzsku. Tím opravujeme mylný výklad B. Havránka v Slovu a slovesnosti IV, 1938, 256.

jen slova iredenta, iredentismus, iredentista, iredentistický, iredentský se píší s jedním *r* místo původních dvou. Křestní jméno *Isabela* se píše se *s*, obecná jména *izabela* (= izabel), *izabelka, izabelový* a pod. se *z*. Biblické jméno *Izrael* a jeho odvozeniny (izraelita, izraelitka, izraelský, izraelitský) píše PS. se *z*. Jméno *Izrael* se skloňuje podle vzoru *oráč*.

Vladimír Šmilauer:

Výklady slov.

Lán.

Prof. dr. J. Titz nás laskavě upozorňuje na dva články dr. Ad. Lud. Krejčíka, týkající se otázky, jak velký byl staročeský lán. V „Časopisu Společnosti přátel starožitností československých v Praze", 41, 1933, č. 3—4, probral dr. Krejčík polní míry uváděné V. Hájkem z Libočan (list 247—248) a zjistil — opravuje tím výpočty Sedláčkovy —, že různé druhy lánů měřily: šedesátijitrový (selský) 18.5 ha, dobrý orný lán královský 27.8 ha, kněžský lán 25.5 ha, panský neb zemanský 23.1 ha. — V druhém článku („Míry, váhy a peníze v rožmberském urbáři", Sborník Čsl. akademie zemědělské XI, 1936, 347—355) se zjišťuje, že se šedesátijitrového lánu užívalo na rožmberském panství pro měření polností, kdežto lán lesní měl jen padesát jiter.

Okurka.

1. Slovanská jména okurky lze převésti na společný základ *ogur-* (Niederle, Život starých Slovanů I, 188). Tento základ je uchován dobře v ruštině *(ogurec)*, v polštině (starší *ogurek*, dnes psáno *ogórek*) i v češtině, kde se ovšem nezvyklé *g* nahrazuje hláskou *k* (jako v *galop-kalup, bagatella-pakatel*). Toto nahrazování svědčí, že slovo *okurka* je v češtině původu dosti mladého; s tím souhlasí, co čteme o pěstování okurek u nás v Kavinově „Botanice zemědělské" II, 973: „k nám dostala se kultura okurek teprve koncem XVI. a v XVII. století". Přišla snad z Polska. V lašských nářečích je *ogurek*, v nářečích hanáckých a moravskoslovenských *oharek;* ojediněle i tvary jiné, *oharka* (Kott X. 226), *ohar* (Kolaja, Nářečí na Kyjovsku 140), *omurka* (Kott VIII. 254; v bavorském nářečí německém je též Umurken). Na Slovensku je počáteční *u-;* jinak je hodně pestrosti. Za *u-* následuje pravidelné *h* (vedle *g*, které je asi z maďarštiny), za ním *o, a* nebo *e*, přípona zní *-ka*, řidčeji *-ok*: tedy *uhorka* (spisovné), *uharka, uherka* i *ugorka* (druhý spisovný tvar) a *uhorok*. Počáteční *u-* vylo-

žíme nejpřirozeněji přikloněním k slovu *Uhor, Uher* (Maďar). Bylo by ovšem také možno počáteční *u-* vysvětliti z nosového *ǫ* a předpokládati pro starší slovanštinu druhotvar *ǫgur-*, z řeckého základu velmi lehce pochopitelný. Totéž počáteční *u-* nacházíme i v srbocharvátském *ugorak*.

2. Ze slovanských jazyků proniklo pojmenování okurky nejen do litevštiny a maďarštiny (*ugorka* a *uborka*), nýbrž i do jazyků germánských: v němčině je *Gurke* (vedle mnohých tvarů dialektických), v švédštině *gurka*, v dánštině *agurk*, v holandštině *agurk* a *augurk* se zdrobnělinou *augurkje*. Ze staršího tvaru této zdrobněliny, *agurkkijn*, vykládá se anglické *gherkin*, nakládačka.

V jiných jazycích západoevropských (i v některých z jmenovaných již jazyků) jsou jména odvozená z latinského *cucumis, cucumeris:* fr. *concombre*, hol. *komkommer*, angl. *cucumber*, it. *cocomero*, špan. *cohombro*, v jihozápadním Německu *Kukumer, kumr*.

3. Slovanské slovo *ogur-* je původu byzantského: staří Slované se totiž s pěstováním okurek seznámili v Cařihradě (Niederle, Život starých Slovanů III, 1, 124.) Řekové znali okurky již v V. století před Kristem, ale tehdy je jmenovali σίκυος, σίκυς (sikyos, sikys). Až ve středověku se objevuje — zprvu patrně pro nové nějaké druhy — jméno αγγουρον (anguron). Kde se vzal tento byzantský název (z něhož je v dnešní řečtině ἀγγοῦρι, anguri), nedovedeme bezpečně říci. Nejrozšířenější je názor (V. Hehn, Kulturpflanzen und Haustiere 315), že jde o slovo perského původu: v středoiránské řeči pehlevi je *angūr*. Ale proti tomu se namítá, že je mezi slovem perským a byzantským vážný rozdíl významový (*angūr* znamená „hrozen“). Proto se vykládá byzantské slovo z pramenů domácích, a to z řeckého ἄγουρον (aguron), znamenajícího „nezralé“.

Celou tuto otázku nyní znovu rozvažoval Giov. Alessio v časopise „Rivista di filologia . . . classica“ XVI, 1939, 393 n., přibíraje na pomoc římského orientalistu A. Pagliara. Dochází k závěru, že nelze mluviti o přímém přejetí perského slova, že se však křížilo s domácím řeckým *aguron*, nezralé; pronikání *n* bylo podporováno i spojováním se slovem ἄγγος (angos, nádoba). Toto spojování pochopíme, víme-li, že slovo *anguron* označovalo okurku i meloun (botanicky příbuzný), u něhož představa nádoby je velmi nasnadě. Slova středomořských Románů, převzatá přímo z řečtiny: benátské *anguria*, francouzské *angourie*, španělské *angurrie*, znamenají vždy jen vodní meloun.

Dodali bychom ještě, že slovanský tvar *ogur-* předpokládá řecké *aguron* bez nosovky (z tvaru s *n* můžeme vyvodit srbocharvátské *ugorac* a slovenskou *uhorku*). To by tedy dotvrzovalo původní řecké *ag-*. Ale myslíme, že i vliv perského slova *angūr* se dá pochopit. Mezi rozličnými druhy okurek nacházíme i formu „fastigiatus" s plody malými, seskupenými ve svazečcích (na př. „perská hroznovitá"). Snad s touto hroznovitou odrůdou přišlo i jméno *angūr;* později ovšem, splynuvši se slovem domácím, se rozšířilo i na odrůdy jiné.

Rumunská slova v pastýřské terminologii na Moravském Valašsku.

Dr. Dumitru Crânjală, o jehož nadmíru důkladné a poučné knize „Rumunské vlivy v Karpatech" jsme se již našim čtenářům zmínili, zabývá se v ní především otázkou, zdali působili rumunští pastýři na Moravské Valašsko přímo. Dochází k odpovědi zcela záporné: nebylo přímého vlivu Rumunů. O tom svědčí zvláště poměrně velmi malý počet slov rumunského původu v nářečí Moravského Valašska. Kdežto v ukrajinských dialektech zjistil autor 154 obecných slov původu bezpečně rumunského (vedle 115 jmen vlastních), je v polštině takových slov jen 39, v slovenštině 34, v nářečí Moravského Valašska jen 26. A z těchto 26 slov je 24 takových, která jsou ve všech jmenovaných slovanských řečech; jenom dvě chybějí v polštině (*gaura* a *demikát*).

Přišla tedy všechna tato slova z rumunštiny přes ukrajinštinu a slovenštinu.

Tato slova lze podle významu roztříditi takto (připojujeme hned i etymologický výklad jednotlivých slov, jak jej Crânjală podává)*):

I. Substantiva:

1. ovce: *laja* (celá černá, jenom kousek ocásku bílý) z rumunského *laiŭ*, černý (a to z *gălaiŭ* k latinskému *galla*, duběnka);

kurnota (s rovnými rohy) z rumunského *curnuta*, a to z latinského *cornuta*, rohatá;

murgaňa (s velkými černými pruhy) k rumunskému *murg*, hnědý, což je slovo balkánské;

šuta (s krátkýma ušima) z rum. *ciută, şuta*, slova rovněž balkánského původu (pramen nejistý);

vakeša (bílá s černou hubou) z rum. *oacheş* k latinskému *oculus*, oko;

---

*) Rum. *ă* čti jako krátké *e*, *ş* = *š*, *ţ* = *c*, *c* = *k*, *ciu* = *ču*, *che*, *chi* = *ke*, *ki*.

2. k o z y: *vetula* (jalová koza) z rum. vătui, což pokládá autor za křížení latinského *vitulus,* tele, s albánským *vjet,* rok (roční dobytče, které ještě nerodilo);

cap (vyřezaný kozel) z rum. *ţap* a to z albánského *sap;*

3. o h r a d y: *cárek* (příhrada ve chlévě) — rum. *ţarc* z lat. *circus;*

strunga (branka) — rum. *strungă* asi ze slov. *stroga* (strouha);

4. t e r é n p a s t v i š t n í: *grapa* (příkrá stráň); rumunské slovo téhož znění je původu slovanského;

gaura (díra ve stromě) a *Gahura* (jméno hory) — rum. *gaura* z lat. *cavula,* dutinka;

5. p a s t ý ř ů v p ř í b y t e k: *koliba* (dřevěná bouda na salaši) — rum. *colibă* z ř. *καλύβη* (kalybé);

komarnik (prkenný stolek v kolibě) — rum. *comarnik* k slovanskému *komora* (to ovšem zase z latiny);

podišar (police v kolibě) — rum. sedmihradské *podişor;*

6. p o t r a v a p a s t ý ř ů: *demikat* (syrná polévka) — rum. *dumicat* k lat. slovesu *demicare* (k *mica,* zrnko);

merinda (strava na cestu) — rum. *merinde* k lat. *merenda,* večeře;

7. m l é č n é v ý r o b k y: *brynza* (ovčí sýr) — rum. *brânză,* slovo vzniklé v rumunštině;

kulastra (první mléko po otelení) — rum. *corastă, colàstră* z lat. *colostra;*

glaga (telecí žaludek jako syřiště) — rum. *chiag* k lat. *clagare;*

urda (smetana z ovčího mléka) — rum. *urdă* neznámého původu;

8. n á ř a d í: *čutora* (nádoba na vodu) — rum. *ciutură* z řeck. *κότυλος* (kotylos);

haľbija (korýtko) — rum. *àlbie,* necky, koryto z lat. *alvea (alveus);*

fujara (hudební nástroj — rum. *flueră* původu ne dost jistého, ale s přikloněním (v slovenštině nebo polštině) k slovesům *fujati, fukati.*

II. S l o v e s a:

plekat (pečlivě chovati osiřelá a slabá jehňata) — rum. *a (a)pleca* z lat. *applicare;*

rumigat (přežvykovati) — rum. *a rumeg* z lat. *rumigare;*

redykat (měniti pastviště) — rum. *a ridica* z lat. *eradicare* (vytrhnouti z kořene). —

V slovenštině přistupují k těmto výrazům ještě:

(4) *Minčol* (jméno hor) — podle rum. *muncel,* lat. *monticellus* (kopeček);

plaj (východoslovensky; lesní pěšinka) — rum. *plai* z řeckého *πλάγιος;*

(7) *dzer* (nádoba na žinčici) — rum. *zăr,* původu thráckého;

(8) *frumbija* (popruh) — rum. *frîmbie* z lat. *fimbria* (třáseň).

Dále:

dzama (východoslov.; shnilá věc) — rum. *dzeamă* z řečtiny;

prašitba (druhé kopání vinice) — rum. *a prăşi,* okopávati;

mamaliga (sprosťák, nemotora) — rum. *mămăligă,* kukuřičná kaše;

kračun (výchsl.; vánoce) — přes rumunštinu z lat. *creatio,* stvoření.

Vyskočil.

V „Hlídce" (56, 1939, 40) otiskli zajímavé vyprávění o vzniku jména Vyskočil. Podle diaria kláštera v Hradisku ptali se r. 1693 starého pamětníka, zda bylo klášterní pivo čepováno v Droždíně (mezi Olomoucí a Svatým Kopečkem) před švédskými válkami. Stařec přisvědčil s úsměvem, že ano, neboť klášterní pivo ho prý několikrát tak rozehřálo, že se pobil. Jednou, vida nezbytí, vyskočil oknem ven, aby unikl výprasku. A proto od té doby mu říkali Vyskočil, ačkoliv se dříve jmenoval jinak.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Raymonde Vincentová, Rodný kraj. Román. Přeložil *Jaroslav Poch.* Vydalo nakladatelství „Vyšehrad" jako 6. svazek II. ročníku knih Katolického literárního klubu. V Praze 1938. Stran 224. Brož. za 28 K, váz. za 38 K.

Román Raymondy Vincentové je jedním ze šťastných projevů tvůrčích, ke kterým podnět dávají samy životní okolnosti, nikoli pouhé spisovatelské povolání. Jeho autorka jím vstoupila do literatury po prvé a hned zvítězila na celé čáře. Literární prvotina, o které kritikové říkali, že je pro její „neliterárnost" nadmíru těžko o ní mluvit, dobyla jedné z největších francouzských cen uměleckých a vzbudila nebývalou pozornost francouzské veřejnosti; za necelý rok se prodalo na 100.000 výtisků. Spisovatelka je rodačka z kraje Berry a vyrostla

v prostém selském prostředí v ustavičné venkovské práci, pro kterou nemohla ani náležitě chodit do školy. Teprve v sedmnácti letech se dostala do Paříže a rychle dohonila nedostatky svého vzdělání. Vdala se za profesora a s ním odešla na několik let do německého města Halle. Z mocného stesku po domově, kterým trpěla v cizím prostředí, vznikl její román „Rodný kraj" (Campagne). Kdo z českých čtenářů by tu nevzpomněl na vznik Babičky Boženy Němcové? Není divu, že týž citový podnět vtiskl dílu R. Vincentové podobné znaky, pro které je nám tak drahá právě Babička; shledáváme tu touž vroucnost vzpomínání na milé osoby vzdálené nebo už mrtvé, touž znaleckou a láskyplnou pozornost ke všem zjevům venkovského života i podobně prostý, výstižný a líbezný jazyk. Také osnova tohoto románu připomíná Babičku, neboť neobsahuje nic jiného než klidný časový postup několika výseků ze života hlavní osoby, venkovského děvčete Marie, a lidí jí blízkých.

Ve vypravování autorčině je jistě mnoho vlastních zážitků. Svědčí o tom nejen dokonalá znalost prostředí, nýbrž i podrobná kresba a psychologická pravdivost všech postav. Čtěme na př. tento klasicky prostý rozbor složitě utvářené nálady, podaný bez jakéhokoliv umělého aparátu literárního:

Hospodář už nemyslil na počasí; celá jeho pozornost se soustředila na jakousi podivnou vnitřní úzkost, které se nemohl zbavit. Tento tolik očekávaný den (t. den prvního přijímání, k němuž šli dva jeho chlapci), který uplynul tak harmonicky, jak si to hospodář vždycky přál, zanechal v něm nevysvětlitelný pocit smutku. Všecko přece bylo v pořádku! Bylo to všechno ještě mnohem slavnostnější, než sám čekal. Proč tedy nemohl zbytek noci spát? Bránil mu v tom jakýsi nesouzvuk.

Později, když se už všechno uklidnilo, pochopil, že to všecko prýštilo z velmi hlubokého citu: byla to radost, že měl ten večer všechny pěkně kolem sebe. A pak to bylo přílišné veselí u stolu. To všecko ho tolik zmátlo, protože radost — ten cit byl u něho už dávno mrtvý! Koncem dne se u něho probudila spíše vděčnost, něco, co mu těžce leželo na srdci. Někdy člověk na to zapomíná, ale když nás pouta přátelství a lásky znovu těsně obejmou, zdá se nám naše dřívější lhostejnost hrozná a celá naše bytost se zmítá lítostí.

Stejnou prostotou a opravdovostí se vyznačuje na př. i toto vylíčení vesnického vyznání lásky:

Už neví (Vavřinec), kdy se ta jeho oddaná chlapecká něha, jeho nesmírná dětská starostlivost změnila v nynější lásku. Kdypak, mysle na ni (Marii), po prvé pocítil neklid a úzkost? A teď se mu často stávalo, že ji toužil znovu vidět, sotva se od sebe odloučili.

Nejdříve šli mlčky vedle sebe, potom on řekl:

„Poslouchej, Marie, nemrzelo by tě to, později si mě vzít?"

„Ne, nemrzelo," odpověděla.

„Tak tedy brzo, Marie," pravil, bera ji za ruku.

Ale nejlépe, zdá se, zná spisovatelka duši dětí, a proto také dovede jejich duševní stavy vystihovat neobyčejně přesvědčivě. Jak se vmýšlí v dětské představy a myšlení, ukazuje na př. tento odstavec:

Oba chlapci seděli jako ztuhlí, jako by se všechna jejich radost a bujnost, jíž tolik vyplýtvali v očekávání této události, proměnila, jak vsedli do vozu, v jakési slavnostní, ztrnulé mlčení. Zavrtěli jenom hlavou, když se jich teta Viktorie ptala, není-li jim zima. Na hlavách měli čepice, trochu veliké, takže jim pořád padaly buď do čela nebo dozadu. Renému sklouzla až na nos, takže se už chvíli nemohl dívat; ale dlouho se neodvažoval zdvihnout ruku a čepici si narovnat, protože se bál, aby si snad Marie nemyslila, že se hýbe proto, že se mu špatně sedí na jejím klíně. Až do poslední chvíle doufal, že se mu snad při nějakém otřesu vozu čepice narovná, a tak celou cestu nic neviděl.

Svůj prostý výraz však dovede autorka podle potřeby oživit i krásnými básnickými obrazy, vynikajícími svěží samorostlostí a názorností. Příchod večera na př. líčí takto: „Bylo ještě světlo, ale noc na spadnutí. Ona (Marie) však na to nemyslila, protože nebyla bojácná a protože pro ni platilo jen kouzlo, které se rozlévá v pokradmém plížení spousty náznaků, jež předcházejí příchod krásné letní noci. Jako by bílá peruť velkého rajského ptáka hladila měkounce modravou hedvábnost stmívání.“ Jinde zase pro výraz večerní nálady nachází jiné obrazy: „Zpozoroval (Vavřinec), že soumrak začíná poněkud zahalovat druhý břeh rybníka, kde se Marie ještě klouzala. Pocítil, že nastala ta divná chvíle, kdy na váze času naplněný den začíná klesat a noc stoupá nahoru,“ atd. Venkovské prostředí samo ovšem vyžadovalo, aby spisovatelka užívala tu a tam i vyjadřovacích způsobů lidových. Soudíme-li podle českého překladu, činila i to s dobrým vkusem; vyhnula se veškerému vyjadřovacímu naturalismu, který by byl nepřiměřený celkové skladbě jejího díla, a i v odstavcích laděných čistě lidově zachovala svou typickou ženskou jemnost výrazu. Venkovského rázu hovoru se tu dosahuje jen drobnými retušemi tvarů a vazeb, na př. umřou, bysme, říct, moct, radši, nejradši, sednice, dalo to moc práce, bylo hnedle devět hodin, v půli cestě, hned jak se octly na zemi (= jakmile); já se teď musím jít podívat, jestli soused bude mít kdy přivézt mi oves (= zdali); zámecký park začíná zrovna tamhle, jak sjedeme dolů; jestli na mne sáhneš, tak uvidíš, atd.

Překladatel Jaroslav Poch se tu osvědčil jako tlumočník velmi zkušený. Nejen že dovedl svému překladu dáti půvab díla zcela původního, nýbrž vyhnul se i všem jazykovým chybám, s kterými se v českých překladech z cizích literatur

tak často setkáváme. S dobrým svědomím můžeme říci, že v Jaroslavu Pochovi vyrostl jeden z našich nejlepších překladatelů z francouzštiny; je podrobně poučen o svém jazyce mateřském i o jazyce originálu a své vyjadřovací umění propůjčuje stejně lehce odstavcům básnicky nadchnutým jako srostitému výrazu lidovému. Proto bude naše obligátní rubrika jazykových výtek tentokrát hubená.

Francouzský originál patrně působí, že je Pochova věta někdy skládána z drobných členů oddělovaných čárkami, takže přirozená plynulost české věty je přerušována nad obyčejnou míru, na př.: Ale přece, jak ji (Robert tetu) uviděl — už dlouho nespatřil nikoho z domova — dostal strach, že snad zase půjde pryč, a volky nevolky, třebaže nikdy neplakal, vstoupily mu slzy do očí (24). Sedl si (hospodář) na jedinou židli, která tu stála na konci stolu, vzadu v sednici, kde jako by předsedal celému stolu (21). Byl tu také velmi vysoký krb, kde syčely hrnce, pak dřevěná postel s červenou peřinou, docela dozadu, ve stínu (21), atd. Z téže příčiny patrně odděluje překladatel někdy čárkami přívlastek stojící za svým jménem, i když to není přívlastek připojený volně, na př.: Vraceli se do statku po cestách, vroubených ořechy, a . . . (14). Místo oříšků našla Marie pod jedním dubem celý trs lišek, vyrůstajících z mechu (30). Všecky věci v zahradě se chvěly jako labuť, vystupující z vody, a . . . (95) a pod. Odtud si vysvětlíme asi také časté větné vsuvky, na př.: Dlouhá nemoc ženina, jejich čtyři děti — dvě byly ještě docela maličké — to všechno velmi rychle zničilo jeho skrovný majetek (22). Cítil, že už nemá odvahy a síly; všechno bylo zmařeno a vzchopit se — ostatně už toho ani nebyl schopen — zdálo se mu zbytečné (t.). Tohoto večera — a bylo mu to divné, protože se oba tolik změnili, sběhlo se tolik věcí od vzdálených časů jejich mladosti, odešel z domova, miloval ženu, měl děti a už dávno zapomněl na svou příchylnost ke starší sestře, která se také provdala — tohoto večera, přes propast času a věcí se sobě stali zase tím, čím bývali kdysi (23). Hodiny na zdi — nemohli je ani vidět, protože svíčka, ze tří čtvrtin dohořelá, ozařovala už jen jeden roh krbu — už dávno nešly (t.), a pod. Tu a tam je patrně zas vlivem francouzského originálu užito vztažného zájmena nebo příslovce místo jiného způsobu vhodnějšího, na př.: Robert vypřáhl koně, které přivázal k smolnatému kmeni borovice (14) m. a přivázal je . . . Octli se na dvoře statku, kde se zastavili (17) m. a tam se zastavili. Přijela s trakařem, na který naložila prádlo, které vytahovala ze skříní (24) m.

Přijela s trakařem a naložila na něj prádlo, které... nebo ještě lépe: Přijela s trakařem, ze skříní vytahala prádlo a naložila je na něj, a pod. Dvě velké slzy jí skanuly po tvářích až k ústům, kde se rozplynuly (85) m. a tam se rozplynuly, atd.

Proti spisovným zvyklostem klade překladatel do doplňku někdy určitý tvar přídavného jména místo tvaru neurčitého, na př.: její tvář a chování byly plné míru a pokoje (17) m. plny; byla ještě příliš zaražená (19) m. zaražena; tohoto jitra byla Marie docela šťastná (29) m. šťastna; (stádo) bylo na sebe natlačené (45) m. natlačeno; v průčelí zámku nebylo osvětlené jediné okno (t.) m. osvětleno; byl tak nešťastný, že se nemohl ubránit, aby jí neřekl (86) m. tak nešťasten; je na konec už tak vyplašený, že... (101) m. vyplašen, atd. Jinak zachovává překladatel zásady české skladby velmi přesně, takže jen ojediněle najdeme úchylku od nich. Tak na př. bychom místo oznamovacího způsobu čekali spíše způsob podmiňovací v této větě: Ale dnes večer se Raimund nechal provokovat a neodpovídal; to už ho René musil moc dopálit, aby ho vyrušil z jeho dnešního mírumilovného stavu (102) m. to už by ho byl René musil... Nebo v této větě by byl zas na místě kondicionál minulý místo přítomného: Co by za to byla dala, kdyby mohla babička zastavit (12) m. kdyby byla mohla... Zbytečně je položeno zájmeno *ten* u superlativu v tomto spojení: všechny ženy, i ty nejprostší, i ty nejlepší na světě potřebují, aby... (28). Rčení „ty máš pro strach uděláno“ znamená „nebojíš se“ (viz NŘ. XXIII, 1939, 63), nikoli „ty se bojíš, jsi strašpytel“, jak je ho užito na str. 57 tohoto překladu. Místo spojky *i* by měla stát spojka *ani* v této záporné větě: Věděl dobře, že i to, co nám bylo odepřeno, nepřestává existovat (119).

Ojedinělá přehlédnutí jsou také v slovníku překladu, na př.: zhasínat svíce (103) m. zhášet; našla jsem příležitost (104) m. povoz; vám to platilo také (84) m. vám to patřilo n. vás se to týkalo také a pod.; svéživotopis (221) m. vlastní životopis; minuli se rozumem (38) m. s rozumem. Tradičním našim představám se vymyká líčení, že fialky vyrůstaly ze země a vztyčovaly „své hrdé a překrásné hlavičky“ (83); pro nás bývá fialka zpravidla symbolem skromnosti. Tu a tam shledáváme v Pochově překladu i některý méně obvyklý útvar, na př. vepsáván (70) m. běžnějšího vpisován, sedívám (68) m. sedávám, křehýnká (146) m. křehounká, mízka (55 a často) m. mezička, t. j. malá, drobná mez (slovo *mízka* nezazna-

menává ani podrobný Přír. slovník, stejně jako zdrobnělé příd. jméno *křehýnký).*

V pravopise shledáváme jen odchylky způsobené nedopatřením tiskovým, na př.: lesík se teměl (12) m. temněl; prořídlé pramínky vlasů (14) m. prořidlé; zkratka (10) m. zkrátka; z hlouby duše (24) m. z hloubi; přesto (57 a j.) m. přes to, přitom (63 a j.) m. při tom, si (86) m. jsi, a pod. Několik takových drobnějších nedopatření je také v interpunkci.

V pořádku slov se překladatel správně řídí zvykem živé řeči hovorové, a proto jeho řeč plyne velmi přirozeně a hladce. Proto také lze tu upozornit jen na několik jednotlivých nepřesností. Tak se místy klade příklonné *se* po pause, na př.: Lesík, po jehož kraji Marie kdysi tak ráda chodila, se poznenáhlu snižoval (12) m. poznenáhlu se snižoval n. snižoval se poznenáhlu; bude-li mít chuť se do něčeho pustit (23) m. do něčeho se pustit. Nevhodný pořádek slov zvolil překladatel také v této větě: (Děti) plazily na sebe jazyky, pošklibovaly se, strkaly do sebe u dveří a dokonce i se tu také vyskytly hašteřivé dětské lásky (100) m. dokonce se tu vyskytly i ... Místo „To máte pravdu, že už ta holka od včerejška nedostala nic do žaludku“ (36) by bylo lépe říci „že ta holka už od včerejška nedostala ...“

Jaroslav Poch dal tímto svým překladem českému čtenáři do rukou dílo vskutku cenné po všech stránkách. Život na francouzském venkově je tu podán způsobem zcela původním a při tom naprosto autentickým; jazyk autorčin vyniká mnoha přednostmi a dokonale zachycuje kouzelnou mlhu mládí, jež obestírá autorčiny vzpomínky; a překladatel se dovedl znalecky přizpůsobiti jazykovému rázu originálu a zachovati při tom zároveň dobrý český způsob vyjadřovací. Pro všechny tyto vlastnosti je čtení Rodného kraje pro čtenáře dnešních překladů z cizích jazyků skutečným osvěžením.

Jiří Haller.

*

O slově mluveném a o prostotě slova. O tomto thematě napsal do Lid. novin 5. II. 1939 časový sloupek Ed. Bass. Dokládá tu jednak starou pravdu, že se teprve ve čteném, mluveném textu ukáže nebo neukáže život našich slov, jednak volá po prostotě a přirozenosti, které dnešnímu našemu jazyku chybějí.

Ta první věc je jasná: co se krásně napíše, nedá se vždy také krásně vyslovit nebo povědět, protože text bývá často jen šalebně nalíčen na oklamání zraku a teprve lidský hlas a sluch strhnou tuto falešnou masku. A ovšem naopak zase lidský hlas

může zachránit i text banální nebo frázovitý, dá-li se text vhodně zvukově upravit a jestliže to hlas dovede. V rozhlase máme jistě hodně možností vyzkoušet si zvukovou nosnost mnoha textů a po pravdě musíme říci, že zkušenosti máme různé. Nejen že hlas bývá v rozhlase někdy pro veřejnost nemožný, ale i text někdy ukazuje, že si jeho původce nedovede představit, jak bude jeho text znít při přednesu. Totéž se dá říci — s málo výjimkami — o naší kultuře řečnické, která kvantitativně byla u nás až předimensována, ale kvalitativně buď úplně zakrněla, paběrkujíc ze vzorů minulého století, nebo se spokojovala autodidaktickým naturalismem, který vším kultem a formou slova dokonce někdy i okázale opovrhoval. Známý patheticky zdvižený hlas a tremolo mnohých řečníků jsou pro jemnější posluchače utrpením duševním i fysickým.

Složitější a těžší je to s prostotou a přirozeností slovního výrazu. „Opravdu", píše Bass, „ztratili jsme mnoho smyslu pro poctivou přirozenost, pro správný poměr lidí k lidem a věcí k věcem, všechno se nám to pokřivuje a pokrucuje do umělosti; a pak si, člověče, hledej národní charakter. Oprostit se ode všech těch poděděných, okoukaných, navyklých, nasugerovaných a bůhvíjak ještě získaných klamů, ode všech těch falešných a lživých nepřirozeností, najít si svůj jasný a čistý svět, kde má všechno svou správnou míru a váhu, to je patrně zatrápeně těžký úkol. Jinou cestou ovšem sami k sobě nedojdeme. Snad se ještě pamatujete na údobí, kdy jedna skupina mladých lidí chtěla projevit svoje horoucí češství tím, že si sebevědomě říkala integrální nacionalisté. Takové obludnosti českého projevu v české zemi rostou z toho, že se, ach, tak lehce po papíru píše a ještě lehčeji po povrchu vážných věcí globe. A já už tolik právě pro to globání lidským očím nevěřím; ne, že se to doporučovalo jako učebná methoda dětem, ale proto, že dávno před tím jsme si už my dospělí navykli očima skákat od pojmu k pojmu, od fráze k frázi, čím rychleji, tím vzdělaněji, čím víc, tím hůře, běda dámě, která není intelektuál."

Tu však je třeba rozlišovati prostotu slova, jak se jeví v řeči sdělovací a novinářské, a prostotu slova básnického. Není pochyby, že každý jazyk sdělovací je prostší než jazyk básnický, to už souvisí s jeho funkcí, a o češtině to platí zvlášť. V žádném sdělovacím jazyce snad nepůsobí strojenost a vyumělkovanost směšněji než v sdělovacím jazyce našem. Tu tedy lze prostotu a přirozenost nejen doporučovat, nýbrž i žádat. Kolikrát dnes přečteme anebo vyslechneme, že je třeba nezaměstnané „zařadit do výrobního procesu", ač dříve jsme říkali, slýchali a psali

prostě dáti, najíti lidem práci. Ale dnes je všechno samý proces, samá struktura, samá výstavba a pod. — proč by se to říkalo jednoduše, když se to dá říci také složitě? To by tomu každý rozuměl a my bychom nemluvili inteligentně.

Něco jiného je však jazyk básnický, který vzniká právě přetvářením jazyka přirozeného. Ale i tu právě nejčeštější slovesná tvorba naší minulosti vyniká spíše výrazem prostým než složitým: Havlíček, Němcová, Erben, Neruda, Sládek, Holeček, Jirásek, Rais, Herben, Baar a j. To ostatně uznává i tak složitě a moderně kultivovaný Šalda, když v stati „O té filologické patálii“ (Zápisník IV, 128) říká: „Myslím, že celkem měl pravdu Eisner, nazval-li češtinu jazykem selským, *lingua rustica*. V tom jsou její přednosti i nedostatky. Kdykoli čtu staré autory české, vždycky mám dojem čehosi těžkého, vázaného, jednomyslně určitého, pevného a spolehlivého, ale také málo odstíněného a pružného: voní to polem a jeho hroudou až do toho potu. Na češtině je znát, že neprošla ani dialektickými tůčkami německé porýnské mystiky, ani finesami francouzské dvorské sentimentality porenaissanční ve společnosti preciosek, ani temnou symbolikou španělského gongorismu; to nejsou jen barokní maroty, to nejsou jen pochybná podivínství, to byla svého času opravdová kázeň a manéž jazykového tříbení. A na dnešní češtině je stále ještě vidět, že jí taková vyšší jezdecká škola scházela. Proto vlastenečtěji si vede ten, kdo češtinu žene do nových, byť krkolomných experimentů, činí-li to s myslí opravdu umělecky vážnou a odpovědnou, než kdo přestává na lyrickém rozřeďování jejích chval.“

Ano, v té selskosti naší řeči jsou přednosti i nedostatky. Vždyť právě v té selskosti je něco, co ji odlišuje od jazyků jiných, v ní je podstata a smysl její samostatné kulturní existence. Jazyk je sice jev sociální, ale *mateřský jazyk* je především jev národní, a proto zájmy národní osobitosti a duchovní tradice mají být nadřízeny všem zájmům jiným. Ať se jazyk tříbí, vzdělává i učí jinde a od jiných, ale ať v sobě nikdy neporušuje to, co je mu imanentní, bytostné a podstatné. V praxi ovšem není vždy snadné rozhodnouti, zdali se takovou jízdou na bujném cizokrajném oři jazyk obohacuje, či kazí. Proto vždy bylo a bude mnoho sporů a bojů mezi jazykovými novotáři a strážci jazykové čistoty. Jsou to však spory nutné a plodné, protože jinak by nebylo v jazyce vývoje, který je synthesou všech thesí a antithesí.

Český básník by proto měl pěstit, zušlechťovat a zjemňovat právě ty složky jazyka, které jej činí českým. Tu je nesmírně

mnoho možností k tvůrčí činnosti, což dokázal i autor úplně moderní. Také Karlu Čapkovi se podařilo vyjádřiti i věci složité a těžké výrazem velmi prostým. Nesmíme se mýliti: prostý v umění neznamená ještě primitivní, naturalistický, prostoduchý. Právě prosté umění je nejtěžší, jak přiznává mnoho umělců. Vždyť to je právě vrchol všeho umění: zaklít do prostého slova co nejvíce života a tajemství. Není složitějšího umění nad umění prosté.

Proto je při posuzování slohu třeba především jemně rozlišovat a rozumně kritisovat. Nezapomínejme, že i naše „lingua rustica" potřebuje pro některé oblasti svého poslání formy složitější, zdobnější nebo zjemnělejší (na př. v essayi, umělecké kritice a pod.). Proti těm, kteří by i tu snad chtěli básníka nějak omezovat, rozhorlil se Šalda, jak už míval ve zvyku, svým temperamentním a přepjatým způsobem (Záp. V, 36): „Česká prósa měla neblahý osud, že o ní rozhodovali nedouci a hlupáci, kteří ji nutili k pouhé funkci sdělné; ukládali jí za povinnost, aby byla plynná, prostá, přirozená. Hrom uhoď do těchhletěch záporných ctností! Mne na příklad a jiné, kteří jsme si dovolovali někdy psát i souvětím, pohazovali sprosťáctvím, poněvadž vrcholem moudrosti byla jim jednoduchá věta holá, věta z čítanky pro třetí třídu. Krátké věty bez vnitřní stavby a bez vnitřní polarity, jednosměrné a jednoosé, jasné až do stupidnosti, určené pro četbu slaboduchých a novinového stáda čtenářského, byly pokládány za vrchol »slohu«. Jeden učitel byl před válkou oslavován, že složil takovou nauku o »přirozeném« slohu, kde dával přednost bučení před zpěvem, poněvadž bučení je »přirozenější«." To ovšem dnes nikdo nechce a žádat asi nebude. Je a bude jenom různé mínění o estetické hodnotě bujné slovní obraznosti nebo složitého kontrapunktu větného. Proč bychom na př. i my nemohli mít svého Marcela Prousta s dlouhými a mistrně zvládnutými souvětími? Ale musel by to být Proust opravdu *český!*

Je-li (podle P. Eisnera) v řečtině „světelná prostranost" a v latině „majestát", je-li „poctivá fůra zázraků ve francouzštině, angličtině a ruštině", cítíme-li „přitrpklou vznešenost španělštiny", „ševel stříbrných topolů polštiny", „sladkou břitkost srbochorvátštiny", a klepe-li němčina v povolaných ústech na bránu Absolutna nebo sestoupí k Matkám, je i v češtině něco, co by se dalo právě tak pěkně obrazně nazvat, co by se však podstatně lišilo od vlastností jazyků jiných. Najít, v čem jsou tato jazyková imponderabilia, tato irracionálnost naší

řeči, a umět jí vládnout, toť najít klíč k slovesnému umění. Jen vývoj ukáže, co přetrvá věky a co upadne brzo a nenávratně v zapomenutí. I v jazyce se národ vrací jen k živým vodám, k své jazykové zvláštnosti a osobitosti. *Karel Erban.*

*

Problémy slovanské kolonisace v světle toponomastiky.

Stanislav Rospond otiskl v polském historickém časopise „Kwartalnik historyczny“ (52, 1938, 353—373) svou habilitační přednášku o toponomastice (studiu místních jmen) jako pomocné vědě historické. Je to přednáška, která si pro svůj methodický význam zaslouží, aby s ní byli seznámeni i naši čtenáři.

1. Dosavadní vývoj vztahů mezi toponomastikou a dějepisectvím (zvláště studiem osídlení) šel od extrému k extrému. Tvůrce slovanské toponomastiky, Fr. Miklosich, omezil se na čistě lexikografickou a etymologickou stránku místních jmen, aniž si jakkoli všímal stránky historické. Historikové v druhé polovici XIX. století (H. Jireček, K. Kadlec; Poláci Wojciechowski, Piekosiński) přecenili naopak význam místních jmen a chtěli z nich přímo určovati stáří a způsob založení příslušné osady. Zjevné neúspěchy tohoto „idealismu“ pak vedly k naprostému skepticismu, jemuž nejsilnější výraz dal Al. Brückner.

2. St. Rospond zaujímá stanovisko prostředkující: jméno není sice „přímou funkcí“ osady v tom smyslu, že by se všechny odstíny ve způsobu založení, osídlení, v právních vztazích osady projevovaly i zvláštními druhy jmen; hlavně nelze ze jména vyčísti přesně dobu založení osady; ale nejsou také — jak se domníval Brückner — všechny typy jmen zcela synonymní a nevládla v pojmenovávání osad naprostá libovůle. Vztah mezi věcí a jménem se cítí zprvu velmi živě (svědectvím jsou změny jména při změněných poměrech); časem se ovšem jména automatisují a tvoří se dále prostě nápodobou, aniž se přihlíží k původnímu významu jednotlivých typů.

Rospond je přesvědčen, že toponomastika, když pečlivě propracuje své methody, když bude v stálém kontaktu s dialektologií a když se nebude uzavírati zkoumání „věcí“, t. j. bude se stále kontrolovati fakty historickými a ethnografickými, může se státi velmi hodnotnou pomocnou vědou pro historii, zeměpis i národopis.

Za přední methodu toponomastiky pokládá Rospond methodu zeměpisnou, která se již tak skvěle osvědčila v dialektologii: první povinností je dobře zmapovati jednotlivé typy jmenné, při čemž musí býti ovšem respektováno stáří dokladů.

3. Posavadní výsledky toponomastických studií ve vztahu k postupu slovanského osídlení rýsuje Rospond takto:

A. Prvotní slovanské osazení mělo dvě formy: vesnici, jakožto místo hospodářské práce lidu, a hrad s určením hlavně obranným.

a) *Vesnice,* osazení skupinová, byly označovány především jmény na *-ice.* Nemusily ovšem vesnice dostávat tato jména vždy podle rodů, mohlo jíti i o skupiny jiné (na př. při vesnicích na statcích knížecích, potom i církevních: Opatovice, Biskupice). Přece jsou však jména na *-ice* v podstatě jmény rodovými, jak ukazuje toponomastika srbocharvátská (v krajích se silnou organisací rodovou, na Černé Hoře, v Bosně a Hercegovině, je nejvíce jmen na *-ići)* i polská (ve vlastní Polsce, osazené rody, je těchto jmen mnoho; chybějí však na Mazovsku a v Pomoří, kolonisovaných „siebrzemi“, pracovními společenstvy smolařů, brtníků, hrnčířů atp.).

b) *Hrady* mají jména buď *topografická* (podle řeky, polohy atp.: Vyšehrad, Praha), nebo *posesivní* (podle náčelníků; Krakov, Poznaň atd.); nikdy nemají jmen patronymických (na *-ice*).

B. Později přistupují k těmto kolonisačním formám formy nové:

a) osazení *individuální* (malých rodin), mající jména *posesivní* (ve Velkopolsku jména na *-owo);*

b) osady *řemeslnické* okolo knížecích hradů, mající pomnožná jména podle druhu zaměstnání (Sokolniki, Dehtáry, Štítary).

O druhých typech jmen, uváděných staršími toponomastiky: o osadách „vládyckých“ a „vojenských“, nechce zatím Rospond říci nic určitého.

4. Toponomastika však může také přispět k zjištění cizích prvků a osvětlit kolonisační proudění podle šíření jednotlivých typů: J. Cvijić ukázal, jak kolonisační proud, směřující z Černé Hory a Hercegoviny do Šumadije, nesl s sebou jména na *-ići,* a St. Kozierowski, jak Polané, šířící se k Noteči a proti Vartě a Odře, šířili i své způsoby pojmenovávání.

5. Zdravá střízlivost Rospondova, vzdálená stejně nebezpečného přeceňování ,jako neplodného skepticismu, a promyšlenost jeho methody nezůstane bez užitečného vlivu ani na toponomastiku naši.

Š.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

V Časopise pro moderní filologii r. XXV, č. 2 (str. 134—142) pokračuje Josef Janko v Poznámkách a příspěvcích k českému slovníku etymologickému a vykládá „Ještě jednou o slovech *candra cundra* a p.“ Typus *cind(l)-, cind(r)-* je doložen v čes. *cindati* (vodu), *cindati se* v něčem (bryndati (se), šplouchati se ve vodě), chod. *cinda* (slabá káva n. louda), *cindati se*

(loudati se), laš. *čindrovati* (klouzati se), *čindruvka* (klouzačka) podle něm. tschindern. Typus *cint(l)-, cint(r)-* je expresivnější odrůdou typu *cind-* a je doložen v čes. *cintati* (slintati), *cinták, cintáček* (dětský ubrousek), *cintálek* (dítě mající po ústech zbytky od nápoje), *cintovati se* (ostýchati se), slc. *cintati* (upejpati se), *cintavý, cintlavý* (upejpavý, citlivý, něžný). Slc. *cint(l)avý* (jednak bídný, vychudlý, jednak lepý, tenký, štíhlý) připomíná čes. *na cint hubený* (snad = na cár, jako cár) a *cintovati se* (třásti se), *cintlovati* někým (třásti někým, jen o zimě). Typus *cud(l)-, cud(r)-* je zastoupen čes. *šúd* (roztrhaný střevíc — či souvisí s Schuh?), *šúty* (domácí, opotřebované střevíce), mor. *šudlit* (hadrem drhnouti), *šudlič* (kdo šudlí), litomyšlským *šudlati* (vrzati na housle), *čudlík* (špinavý člověk, zvl. dítě) nebo *čmudlík* (podle čmoud), *čudla, čudlinka* (o mladé dívce, na př. v Lounech). Německá slova sem náležející jsou *Sudel* (kaluž), *Sudler* (špatný pracovník), *Sudelei* (špatná práce). Významově se tu uplatňují představy nedbalosti, roztřepenosti a souvislosti s vodou. Z výrazů *r*-ových sem patří kladské *čudra* (rozcuchaná), *cudry* (vlasy u Jiráska), *cudry* (stuhy, mašle u Jiráska), slc. *cudrny* (kudrny), laš. *šudrhoł* (otrhanec), mor. a slez. *čudrný* (hezký, čiperný), ve význ. hezký přizpůsobené adj. čudný. Německé obdoby tohoto typu jsou v sedmihradském *zuder* (hadr, cár) a korutanském *tschûder* a *schoder* (rozcuchané vlasy). *kvh.*

*

Ještě příspěvek k českému kritickému slohu.

V Lit. pondělí Lid. novin z 16. I. 1939 napsal K. Blažek: »Bylo by dnes úkolem české kritiky, aby místo slabomyslného dumání, kdo se „propaluje k samé dřeni života“ nebo kdo se „dobírá samé podstaty propastného životního děsu“, soustavně a informativně zjišťovala, v čem je vlastně síla románu skandinavského, jenž do světa proniká úspěšně, a v čem slabost románu našeho, jenž se do něho dostává stále ještě jen výjimečně. — V naší dnešní situaci nemá smyslu, abychom se vzájemně oslňovali kritickou hantýrkou, jež zpravidla neomylně udeří vedle . . .« To jsou jistě příkřejší slova o kritickém slohu, než byly moje námitky před několika lety. Proti mně však mají výhodu, že nikoho nejmenují. Kdyby se naši kritikové mohli občas podívat na svůj sloh očima shovívavého čtenáře, nepsali by nám už nikdy o spodním rytmu díla, o duchovním ponoru nebo o zvichřené bolesti, o vírném chápání životní problematiky a chvějivé náznakovosti literárního profilu, neforsírovali by ani nepertraktovali to, nač mají deset možností říci to česky a lépe, kdyby to uměli anebo chtěli umět! *K. E.*

DROBNOSTI.

CÍRKEV, BOŽÍ, DUCH SVATÝ, MŠE SVATÁ, EUCHARISTIE A POD. V modlitebních knihách katolických a v katolickém tisku vůbec bývají tato a podobná slova psána odchylně od pravopisné normy „Pravidel“: *Církev, Boží, Duch Svatý, Mše svatá, Eucharistie* místo *církev, boží, Duch svatý, mše svatá, eucharistie.* Náhodou se mi dostalo do rukou staré lednové číslo časopisu „Vinice Páně“ z r. 1931, kde se Ant. Stříž rozhorleně zastává způsobu prvního. Své stanovisko chce odůvodniti v intencích „Pravidel“, ale jeho důvody jsou jen a jen církevní, náboženské, protože předpokládají pravověrnou katolickou víru. „Pravidla“ však nejsou jen pro katolíky, nýbrž pro všechny Čechy. Nelze na př. jinověrcům vnucovati psaní velkých písmen tam, kde pro to s jejich stanoviska není důvodů. Katolickému požadavku však přes to lze klidně vyhovět, i když se na to v „Pravidlech“ výslovně nepamatovalo. Pravopisná norma „Pravidel“ zůstává v platnosti, ale z důvodů náboženských lze v těchto a podobných případech připustiti odchylky. To jsme ostatně dělali i u básníků, když psali Osud, Umění, Touha, Bolest a pod. — ovšem zase z důvodů básnických nebo uměleckých. *K. E.*

NÁZEV NAŠEHO STÁTU A JEHO ZEMÍ. Výnosem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 12. ledna 1939 (č. 200 pr.) byly stanoveny názvy našeho státu a jeho zemí takto:

republika *Česko-Slovenská; země Česká, země Moravskoslezská, země Slovenská, Podkarpatská Rus (Karpatská Ukrajina).*

„OD NĚJ.“ Pan generál Fr. Veselý nám poslal obsáhlý seznam dokladů ukazujících, jak hustě je tvar *jej, něj* v 2. pádě rozšířen dnes místo správného tvaru *jeho, něho,* a to nejen v novinách, nýbrž i v literatuře knižní. „Naše řeč“ na to upozorňovala už mnohokrát, ale stále ještě platí povzdech prof. Zubatého, že „tvary *z něj, do něj* a pod. místo správného *z něho, do něho* píše dnes snad většina našich novinářů a spisovatelů, ačkoliv se učívali již v obecné škole, co je správné“ (NŘ. XI, 1927, 28 a XXI, 1937, 1). Hlavní příčina, proč tato chyba tkví tak houževnatě v dnešním jazyce, je ovšem v tom, že tvaru *něj* po předložkách pojících se s 2. pádem (bez něj, do něj a pod.) obecně užívá jazyk lidový. Tento vliv obecného zvyku lidového na jazyk spisovný se pozoruje už dávno; přes to však drží spisovná norma dosud v 2. pádě jen tvar *jeho (ho), něho,* kdežto tvar *jej (něj)* v tomto pádě nepřipouští. Proto třeba vytknouti za chybná i všechna tato spojení (podle soupisu p. gen. Veselého): u něj (Ned. list 13/2 38), z něj (Nár. listy 16/2 38), do něj (t. 20/2 38), chce pryč od celku a ne do něj (Lid. noviny 2/4 38), vyžádal si od něj všecky knihy (Pol. list 21/4 38), chtěl do něj naskočiti (Nár. listy 6/5 38), vskočili do něj (Nár. listy 17/5 38), takže z něj musili opět vyskočiti (t.), co se od něj žádá (t. 18/5 38), jako by se bál jen

na okamžik se od něj vzdálit (Naší přírodou 2, 84), až z něj zbyl... (t. 237), obchodní šlágr, z nějž se Urbánkovi nahrazovaly některé opusy (Lid. noviny 5/6 38), pět kroků jsem od něj stál (t. 9/6 38), nutno zkoumati vývoj národa z něj samotného (Nár. listy 15/6 38), napravo od něj obyvatel našich listnatých lesů (dr. Jiří Baum, V říši pavouků 5), pojednou z něj vyskočí malý pavouček (t. 35), nyní počne obíhati kolem něj (t. 38), loví noční můry, které se kolem něj sletují (t. 44), nyní se nohy sevřou kolem něj (t. 46), dýchání je asi u něj vyřešeno (t. 125), která z něj dělá nestvůru (Právo lidu 2/7 38), zahrnujeme do něj i svou praxi (Čin X, 129), průvodčí kolem něj chodí (Právo lidu 28/7 38), také by se to od něj nemělo žádati (Polední Nár. politika 2/8. 38), zjistil, že mu z něj někdo ukradl... (Več. Nár. listů 13/8 38), má jeho popis a podle něj po něm pátrá (t.), kdy se ozýval u něj cit (Ned. list 21/8 38), atd.

Ale té omluvy, že se tu silně projevuje vliv zvyku obecného, není pro tuto chybu tam, kde tvar *jej* místo náležitého *jeho* v 2. pádě nestojí po předložce, nýbrž jako pád prostý. V jazyce lidovém a vůbec v obecném usu totiž nikdo neřekne na př., že se jej někdo ptal, že se jej lidé bojí, že jej ubývá, že si jej nevšiml (místo: že se ho ptal, že se ho bojí, že ho ubývá, že si ho nevšiml) atd. Takováto spojení vznikla teprve v jazyce psaném z nepochopení významu u jednotlivých tvarů zájmena *on* a svědčí o neznalosti mluvnice. Dvojnásob nesprávně je tedy tvaru *jej* místo náležitého *ho, jeho* užito v těchto vazbách s 2. pádem (vypisujeme rovněž z dokladů p. gen. Veselého): když se jej policisté zmocnili (Več. Nár. listů 12/4 38), že však se jej zbavuje při nejbližší příležitosti (Pol. list 19/4 38), než si jej povšiml (K. R. G. Browne, Honba za Annou 90), zatím co pavouk se jej neustále dotýká koncem nohy (dr. Jiří Baum, V říši pavouků 10), lidé se jej bojí pro jeho velikost (t. 56), kolemjdoucí se jej táží (Nár. listy 12/7 38), hostinský si jej všiml (odpol. Nár. listy 13/7 38), tázal se jej na jeho soud (Pol. list 20/8 38), otázal jsem se jej (Nár. listy 23/8 38), atd. — Také v tomto případě jde arci o chybu značně už starou; jen namátkou uvádíme na př. ze Stroupežnického (Hum. čtení 1875, 32) spojení „tázali se jej", ze Zlaté Prahy (1864, 182a) „když Saladin táže se jej na odchodu", a dokonce z Neděle (Václ. a Dorota 1812, 115): „Ovšemť že spí (Petr)! nemůžu se jej dobudit!"

POČEŠTITI SLOVO „ROENTGEN"? Není snad druhého oboru, v němž by bylo takové nebezpečí přestřelování, jako je při znárodňování cizích termínů. A nikde proto nemáme tak naléhavou povinnost nabádati stále k rozvaze a střízlivosti. Jeden ze čtenářů „Praktického lékaře" vymáhal na příklad, aby byla počeštěna slova *radiologie* a *roentgen.* Zaznamenejme vděčně, že sami lékaři (doc. dr. Šváb a dr. K. Němec) zamítli takové požadavky, poukazujíce na to, že jde o slova plně mezi-

národní a odborná, v slovu *roentgen* pak vůbec o jméno vlastní (objevitele). V těchto případech není ovšem počešťování na místě (Praktický lékař, XIX, 1939, č. 2).

VOKÁLICKÝ NEBO VOKALICKÝ? Pravidla a starší slovníky neuvádějí toto slovo. Fr. Trávníček v Historické mluvnici píše důsledně *vokálický* s dlouhým *á*. Nad tím se zarazil jeden z našich čtenářů, a dovolávaje se svého jazykového citu, žádá psaní *vokalický* s krátkým *a*. Abychom se dobrali pevnější základny, než je jazykový cit, ptáme se, jak je tomu v jiných obdobných případech. Krátí se před příponou *-ický* dlouhý vokál, a to především *á* (víme totiž, že ke krácení se nechovají všechny samohlásky stejně)? Adjektiv na *-ický* máme s dostatek: jen u písmena *k* jsme jich v Příručním slovníku napočítali 124. Ale bohužel poučení z nich získáme málo. Jsou napořád tvořena k substantivům na *-ie* (difterie-difterický, harmonie-harmonický), *-sa, -se, -xe* (dialysa-dialytický, katalepse-kataleptický, deixe-deiktický), *-ista* (kriminalista-kriminalistický), *-ma* (klima-klimatický, thema-thematický) atp. a slov na *-ál* mezi základy těchto adjektiv nenacházíme. K slovům na *-ál* (cizím) tvoří se adjektiva příponou *-ní* (tedy *-ální):* feudální, chorální, ideální, kriminální, kvartální, materiální, misální, rituální. Mělo by se tedy z toho vyvoditi, že slovo *vokalický/vokálický* je špatně tvořeno a že máme říkat *vokální?* Víme dokonce, že slova *vokální* v našem významu se užívá (vokální harmonie v jazycích ugrofinských). Ale přece tak neučiníme. Jednak, že *vokalický* je opíráno svým opositem *konsonantický,* jednak, že vokální má jiný význam (vokální hudba, melodie).

Hledejme tedy dále, a to u jiných přípon s dlouhým *á*. U nich skutečně najdeme zcela bezpečné příklady na to, že se před *-ický* dlouhé *á* krátí: máme *kvadrát,* ale vždy jen *kvadratický; balzám,* ale jen *balzamický* (balzamická vůně); *vulkán,* ale jen *vulkanický.* Příkladů na nekrácení jsme nenašli, mimo snad slovo *kaskádický.* Ale to je jen v hesle Příručního slovníku. Doklad pod ním uváděný (z Arne Nováka) má *a* krátké.

Podle těchto případů s kvantitativními poměry zcela jasnými třeba také z obou tvarů, *vokálický* a *vokalický,* označiti za správný tvar s krátkým *a*.

Oprava tiskových chyb.

V 2. čísle v článku „Jak se mluví v Padařovicích na Českobrodsku“ třeba opraviti tyto tiskové chyby:

str. 62, ř. 15 shora: přepisuji zde sice *u* (m. *v*);
str. 62, ř. 20 shora: Samohláska *i* (m. souhláska *i*);
str. 62, ř. 16 zdola: s Padeřavic (m. v Padeřovic);
str. 63, ř. 10 shora: nemňeli (m. nemňěli).

Odpovědný redaktor prof. dr. Jiří Haller. — Tiskly Graf. závody Pour a spol. v Praze I, Bílkova 17.